

УДК 821. 161. 2

Демедюк (Зінич) Н. В.

СИНІЙ КОЛІР У НОВЕЛІСТИЦІ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО: МІФОПОЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено дослідженню синього кольору в новелістиці М. Хвильового в міфопоетичному аспекті. У роботі розкривається міфопоетика вказаного кольорового сегменту через лейтмотив та інтертекстуальний і семіотико-структуральний аналіз, визначення смислового контексту синього кольору, якого він набуває в контексті прозових творів. У статті також виявлено суттєві особливості функціонування лексем на позначення синього кольору й відтінків, розглядається їх роль як вагомого чинника авторської міфопоетики.

Ключові слова: синій колір, блакитний, авторський міф, міфопоетика, архетип, лейтмотив, ліричний герой, текст, лексема, семантика.

Статья посвящена исследованию мифопоэтического аспекта синего цвета в новеллистике Микола Хвильового. В работе раскрывается мифопоэтика этого цветового сегмента через лейтмотив, а также интертекстуальный и семиотико-структуральный анализ, определение смыслового контекста синего цвета, который он приобретает в контексте прозаических произведений. В статье также выявляются значимые особенности функционирования лексем на обозначение синего цвета и оттенков, рассматривается их роль как весомого фактора авторской мифопоэтики.

Ключевые слова: синий цвет, голубой, авторский миф, мифопоэтика, архетип, лейтмотив, лирический герой, текст, лексема, семантика.

This article is dedicated to investigation of blue color in the mythological aspect of the short stories of M. Khvylyov. In this work a mytho-poetics of the given coloured segment by means of leading motive and inter-textual and semiotic-structural analysis is exposed, also the determination of the significative context of

blue colour which is acquired in the context of the prosaic work. In the article also the substantial peculiarities of functioning of the lexems are revealed on the denotation of blue colour and tints. Also it is reviewed as the weighty argument and factor of an author's mytho-poetics of the representative of an epoch of the "fusilladed renaissance". The starting point for the propounded article is the collection of works of M. Khylyovy, given in two volumes and also an unfinished novel "The Woodcocks".

Key words: *blue colour, blue, author myth, mytho-poetics, archetype, leading motive, lyrical hero, text, lexem, semantics.*

Звертаючись до творчості визначного новатора й експериментатора 20–30-х років М. Хвильового, не можна оминати увагою кілька аспектів його індивідуального авторського стилю. Під цим кутом зору цікаво розглянути функціонування синього кольору в малій прозі М. Хвильового з погляду міфопоетики. В дослідженнях творчості прозаїка, а саме в роботах В. Агеєвої [1], А. Микитенко [8; 9], М. Кодака [5], Ю. Безхутрого [2] та інших науковців, частково розкрито тему лейтмотиву синього кольору, однак не приділяється достатньо уваги цьому кольоровому сегменту.

Тому **метою** статті є дослідження міфопоетики синього кольору через лейтмотив та інтертекстуальний і семіотико-структуральний аналіз, визначення смислового контексту синього кольору, якого він набуває в контексті творів М. Хвильового, виявлення суттєвих особливостей функціонування кольоропозначень синього кольору й відтінків, встановлення його ролі як вагомого чинника авторської міфопоетики.

Серед звичних методів аналізу ліричного тексту: проблемно-тематичного, жанрового, стильового та ін. достатньо широко застосовується також специфічний підхід до вивчення художніх творів, названий в літературі "міфопоетикою". Щодо міфопоетики як поняття – це вічне, міфічне, містифіковане, яке передається за допомогою різних прихованих натяків, знаходить своє відображення в символічних образах, розгорнутих метафорах, багатозначних епітетах, стилістичних рішеннях тощо. Міфопоетика завжди алюзійна – вона виявляється у натяках та аналогіях, які відсилають читача до важливих природних та культурних контекстів: загальновідомих місць, часових рамок, легенд, загальнолюдських понять. Важливу роль в міфопоетиці грають образи, співвідносні з різними етапами людського життя.

Таким чином, міфопоетика – це частина поезики, яка досліджує не так окремі створені художником міфологеми, скільки створеним ним цілісну модель світу автора та, відповідно, його міфосвітогляд, реалізований в системі символів та інших міфопоетичних категорій. Те, що з точки зору неміфологічної свідомості є відмінним і підлягає зіставленню, в міфі виступає як варіант однієї події, персонажу чи тексту [7, с. 221].

Творча манера М. Хвильового як автора цілісного не підлягає вичерпному та однозначному тлумаченню. Зміна кута сприйняття певного твору чи проблеми, актуалізованої автором, модифікація контексту інтерпретації спричиняє потребу нового прочитання ніби знайомого тексту. Така тенденція прочитання підтверджує тезу А. Компаньйона про те, що цей процес має “характер вчування, самопроекції, самоототожнення”.

Знайомлячись із прозою М. Хвильового, читач ніби розпочинає діалог сам із собою, поступово в нього заглиблюючись. Автор не просто змушує читача думати – витворюючи власний міф, майстерно закодований в текст як лейтмотив, він веде читача в попередньо заданому напрямку. Навіть авторські ліричні відступи-вкраплення “для живої мислі читачевої” [“Редактор Карк”] потрібні лиш для того, щоб повернути його в підготоване русло, трансформувати читача у співавтора. Так, сприймаючи авторський міф, читач не тільки стає на бік автора, він перетворюється на активного учасника подій, емоційного вболівальника, “запрограмованого” на право особистої інтерпретації.

Колористичне сприймання дійсності, що відображається в конструкціях мови, також є одним із оцінних елементів будь-якої культури. Варто згадати про тісний зв’язок міфопоетики з філософією, психологією (в нашому випадку – з психологією кольору) та іншими науками. Звертаючись до архаїки, пригадаємо, що синій (зокрема, блакитний) колір трактується як *колір надії, істини, натхненності, миролюбства та благополуччя*. У цьому кольорі виявляються такі якості, як *безтурботність, безпечність, необов’язковість*. Що стосується діахронічного аналізу деяких основних кольороназв української мови та архаїки синього кольору, то їхню закоріненість слід шукати ще в староукраїнській лексиці.

Так, синій символізує *духовність, турботу, розсудливість, віру і лояльність*, це колір *гармонії*, оскільки він *охолоджує і заспокоює*.

У стародавніх єгиптян синій колір символізував *правду й істину* – у зв'язку з цим особливо цінувався синій камінь лазурит. Цей-таки колір вказував на *небо* – житло Ра (верховного Бога Сонця). У римській міфології синій колір асоціювався з верховним богом Юпітером та богинею Юноною. Велику шану цей колір мав також на Заході та в Китаї, де означав *мужність, спокій, владу й силу*. Лексема блакитного здебільшого має таку ж конотацію, як і синій колір.

М. Хвильовий не тільки основоположник нової української прози, він один із небагатьох українських авторів, хто запропонував настільки широкий спектр синього кольору в новелістиці – від голубого до бірюзового (колір весни і нових надій). Пристрасність, бурхливий темперамент, романтичне захоплення революційними ідеалами, віра в світле гармонійне майбутнє були притаманні М. Хвильовому. Доба революції та громадянської війни захоплювала його своєю героїкою, самопожертвою, невідомим, але, вірилося, прекрасним блакитним завтра, до якого вона начебто повинна була привести. Ідею твору, ставлення автора до зображеного ми можемо осягнути повною мірою, лише уважно проаналізувавши поетику тексту. Єдність художніх деталей, символів зацікавлює читача, створює атмосферу прилучення його до світу письменника, цілісно й глибоко розкриває головну думку.

Важливим нюансом також є факт захоплення українського новеліста німецькими філософами, зокрема, працями Ф. Ніцше, з ім'ям якого часто пов'язують виникнення постмодернізму. Цікаво, що німецькі письменники з-поміж інших кольорових сегментів віддавали перевагу теж саме синьому кольору. Загалом, прикметник “синій” вживався у значеннях “темно-синій, блакитний, лазуровий, темно-зелений, темно-сірий”, але його семантичним ядром слід вважати “блакитний, синій” [3, с. 95].

Збірка “Сині етюди” власною назвою видає безпосереднє наповнення, тому зовсім не дивно, що практично в кожній новелі М. Хвильового ми зустрічаємо синій колір та його відтінки. І хоча після виходу збірки не обійшлося без закидів, М. Пилипенко взагалі написав у відповідь “Червоні етюди”, вклавши туди відповідний політичний настрій, на мистецьку вартісність доробку майстра новелістики це не вплинуло.

Здавна в мистецтві кольори синій та блакитний уособлювали прекрасну мрію, порив до чогось нездійсненого, далекі обрії щастя.

Так, синій птах – романтичний образ жаданого щастя, прекрасної фортуни. Упіймати синього птаха означає стати щасливим.

У сучасній мові носіями блакитного та синього вважають небо та воду, при цьому небо асоціюється передусім із блакитним, тоді як вода – із синім кольором:

“Весь він як мокре курча, і – дивно! – з його капелюшка тече чомусь синя вода” (“Вступна новела”);

“Казали: ватажок Стенька – стрункий юнак і ясний, мов голубе небо, і буйний, неначе буря, і гордий, мов сокіл” (“Легенда”).

Так семантично релевантними носіями кольоропозначення синього постають саме **архетипи неба та води**. Рідше зустрічаються похідні кольорові прикметники, які, тим не менше, кількісно та якісно доповнюють кольорову гаму прозових творів М. Хвильового:

1. Прикметники, що позначають синій колір, похідні від флористичних назв (рослин) – бузковий, бузинковий, барвінковий, васильковий: *“Товариш Жучок – це тільки “кіт у чоботях” із жвави ми рухами, з бузинковим поглядом, що ходить по бур’янах революції і, як мураль, тягне соняшну вагу, щоб висушити болото...”* (“Кіт у чоботях”);

“Коли це було? . . . А може, це васильковий сон?” (“Кіт у чоботях”); *“Саме на цей боковий шлях, що біля експериментальної ферми, увечері дівчата йшли з оранжерей і співали пісень у бузковий захід”* (“Повість про санаторійну зону”).

2. Прикметники з лексемою синього кольору, похідні від назв дорогоцінного каміння – бірюзовий, хрустально-голубий, сапфіровий:

“Він дивиться туди, де кінчається город, де починаються тихі поля і м’яко-бірюзове небо, де прекрасні горизонти тривожать душу тією легенькою тривогою, що не запалює тебе бунтом дрібнобуржуазного імпресіонізму, а зовсім навпаки: ласкає радісним спокоєм мажорно-монументального реалізму!” (“Іван Іванович”);

“Тоді воскресне бірюзовий потік людського надхнення й степова тривога” (“Заулок”).

3. Прикметники з лексемою синього кольору, похідні від музичних напрямів – синєблюзовий: *“Мартінес Сієрра – моя радість, бо в його новелах маленька музика, мелодія слів, як оркестр моєї душі, коли у вишневих садках моєї чумацької країни жевріють зорі: падають на ягоди крізь темну темряву літньої синєблюзої ночі й падають на ставки, щоб прозвучати”* (“Арабески”).

4. Прикметники, з лексемою синього кольору, які походять від іменників та іменникових словосполучень – голубиний, голубокий:

“І сьогодні, коли голубине небо, коли вітер стиха лоскоче мою скроню, в моїй душі васильковий сум” (“Кім у чоботях”);

“Я понесу йому пучок синьооких фіалок і там загадаю про свою загадкову смерть” (“Вступна новела”).

5. Іменники з лексемою синього кольору – голубінь, синява, блакить, синь:

“Коли за лісом зав’яне молодик, там десь, на степах, над озиминою, цвіт стелиться, а він зав’яне – в оселях сутеніє, розливаються цебра синяви – тихої, блідої, і вмирають каганці” (“Життя”).

6. Складні і складені прикметники, а також композити-метафори – м’яко-бірюзове, світло-синіми, ніжно-синіх, блідо-голубий, легко-бірюзову, туманово-бузкової, згоріло-голубе, срібно-синій:

“Карамазов підійшов до кошика з абрикосами, мовчки взяв один абрикос і, зиркнувши на дружину, перевів свій погляд на згоріло-голубе небо” (“Вальдшнепи”);

“Мати враз посвіжішала й, виходячи з весняних плакатних вулиць за містечко, з надією дивилась в теплу легко-бірюзову далечінь” (“Мати”).

Як і кожна наука, міфопоетика має свою систему засобів вираження в літературних творах – звукові, мовленнєві, образні та інші, вивчає взаємодію цих засобів при створенні образу “авторського світу” та образу самого автора, втіленому в художніх текстах. Одним із таких образів-міфів у М. Хвильового виступає синій колір, як символ “елегійної надії” та “розстріляної епохи”.

Що стосується застосування синього кольорового сегменту, загалом у новелах переважають зорові, кольорові образи: “бузинковий погляд”, “зелена революція”, “голубі пісні”, “бірюзовий потік”... Кількісно лексеми на позначення синього кольору і його відтінків ми відобразили в Табл. 1. Аналіз, проведений шляхом ретельного вивчення основних прозових текстів М. Хвильового, дає підставу відносити синій колір до одного з основних авторських міфів, який за допомогою лейтмотиву пронизує весь творчий доробок письменника, а також стверджувати поетичну містифікацію даного кольору.

Таблиця 1.

Назва твору	Колір (відтінки кольору)						Усього
	Синій	Голубий	Блакитний	Бузковий, бузинковий	Бірюзовий	Васильковий	
Арабески	2	9					11
Бандити	4		1				5
Бараки, що за містом		9					9
Іван Іванович	1		2		1		4
Вступна новела	4						4
Життя	4						4
Дорога й ластівка							
Елегія	1	4					5
Із Варинної біографії	1	3	1				4
З лабораторії	3	1			2		6
Зав'язка	1						1
Заулок					1		1
Злочин	3	2	1				6
Кводлібет	13	2					15
Колонії, вілли	1	2					3
Кімната №2	2	2					4
Кіт у чоботях	1			2		3	6
Легенда	1	4	1				6
Лілюлі	4	2	6				12
Мати					1		1
Наречений		1	4				5
Пудель	2	2	1	1			6
Ревізор	1	1	1				3
Редактор Карк	6	3	4	1			14
Свиня							
Сентиментальна історія	10	7			1		18

Силуети	5		2				7
Солонський яр							
Чумаківська комуна	2	1					3
На озера		2					2
Юрко	3			1			4
На глухім шляху	1	1	1				3
Я (Романтика)	4	4					8
Синій листопад	12	1					13
Шляхетне гніздо		1					1
Вальдшнепи	2	9					11
Повість про санаторійну зону	7	19		6	1		33
	101	90	25	6	7	3	
Усього	224						

Згідно з результатами дослідження розглянуто 36 прозових творів М. Хвильового, з них синій колір не згадується автором тільки у двох – “Дорога й ластівка” та “Свина”. У всіх інших текстах виявлено достатньо велику кількість слів, які позначають синій колір – всього 224 одиниці. Найбільше синього і його відтінків зустрічаємо у “Повісті про санаторійну зону”, а також у новелах “Арабески”, “Кводлібет”, “Лілюлі”, “Редактор Карк”, “Сентиментальна історія”, “Синій листопад”, “Я (Романтика)” та недописаному романі “Вальдшнепи”. В інших новелах лексеми синього кольору також присутні, хоч і в меншій кількості.

Оскільки міф є формою цілісного переживання та сприйняття дійсності, авторський міф народжується творчою уявою письменника як один із беззаперечних фактів буття. Так, “синій листопад” у М. Хвильового сприймається не просто як календарний місяць, а як певний проміжок часу, в якому герої переживають становлення нової доби. Для міфу (в тому числі для авторського) не існує обмежень звичайного та надзвичайного, причинно-наслідкові зв’язки змінюються аналогіями та асоціаціями. При цьому міфотворчість письменника цілком свідомо – це його своєрідна гра образами-міфологемами, де логіка виникнення міфу зворотня тій, згідно якої створений первинний міф (*міф – символ – система міфологем – новий міф*). Таким чином, неміфологічне мислення створює міф завдяки нескінченному

розгортанню смислів символу. У прозі М. Хвильового міфологема “синього” вплетена в текст як частина ряду системи символів: *синій – надія – елегія – мрія – вічність*. Як правило, слова-носії вказаних тем короткі: *синь, синьо, синява, бузково, голубінь, блакить*... Часто вони поєднані з основним міфологемами: *небо, вода, очі, ніч, ранок, день, сон, даль, прости, височінь* тощо. З емоційних людських станів перевага надається таким як *сум, жура, мрія, сміх, суєта*:

“Над верандою жевріла голубоока суєта вечірнього неба, а з безодні вирунав молодик: неясні лінії і мідний німий хребет” [“Повість про санаторійну зону”]. Не зважаючи на негативне емоційне забарвлення слова “суєта”, завдяки сполученню з прикметником “ голубоока ” слово набуває зовсім іншого звучання – це вже не сіра буденна суєта, що несе втому, а суєта нового дня, відродження та пробудження.

Отже, у прозових текстах М. Хвильового дібрана найбільша кількість слів на позначення синього кольору та його відтінків. Ми визначили шість основних і найбільш повторюваних. Перше місце серед них посідають основні прикметники *синій* та *голубий* – у досліджених новелах, які складають основний творчий спадок українського прозаїка, лексема на позначення *синього* кольору вживається 101 раз, на позначення голубого (блакитного) – 90 разів.

Таким чином, колористичне сприймання дійсності, що відображається в конструкціях мови, є одним із оцінних елементів прозового доробку М. Хвильового. На це вказує і факт зіставлення семантики синього кольору з кількісними показниками зафіксованих лексем. Одна із показових стилістичних функцій колористичних епітетів у новелах М. Хвильового – розкриття сутності зображуваної доби. Однак у художніх текстах письменника колористичні епітети виконують різноманітні стилістичні функції, а також завдяки лейтмотивності, контексту та прихованого змісту набувають статусу авторського міфу, стаючи таким чином однією з підвалин міфопоетики творчості прозаїка.

Література:

1. Агеєва В. “Зайві люди” у прозі М. Хвильового / В. Агеєва // Слово і час. –1990. – № 10. – С. 3.
2. Безхутрий Ю. Художній світ Миколи Хвильового : автореф. дис. д-ра філол. наук / Ю. Безхутрий. – Львів, 2003. – 34 с.

3. Ганна Н. А. Древневерхненемецкий и древнесаксонский языки / Н. А. Ганна // Наименования цвета в индоевропейских языках: Системный и исторический анализ. – М. : КомКнига, 2007. – С. 83–100.
4. Дзюба І. Микола Хвильовий: “Азіятський ренесанс” і “Психологічна Європа” / І. Дзюба // Дзеркало тижня. – № 40 (568). – 15–21 жовтня 2005.
5. Кодак М. П. Микола Хвильовий як митець-психолог : [монографія] / М. П. Кодак. – Луцьк : ПВД “Твердиня”, 2008. – 196 с.
6. Козак Т. Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові (діахронічне дослідження) : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Т. Б. Козак. – Одеса, 2002. – 197 с.
7. Лотман Ю. М. Литература и мифы / Ю. М. Лотман, З. Г. Минц, Е. М. Мелетинский // Мифы народов мира : энциклопедия. – М., 1980. – Т. 1. – С. 220–226.
8. Микитенко А. М. Діалогізм у полемічних творах (за памфлетом Миколи Хвильового “Дві сили”) / А. М. Микитенко // Вісник Харківського національного університету. – 2004. – № 607. – Серія: Філологія. – Вип. 39. – С. 262–265.
9. Микитенко А. М. Засоби публіцистичної виразності та дієвості (на матеріалах памфлетів і нарисів Миколи Хвильового) : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.08 / А. М. Микитенко. – К., 2005. – 16 с.
10. Хвильовий М. Твори у 2 т. – К. : Дніпро, 1990. –
Т. 1: Поезія. Оповідання. Новели. Повісті / [упоряд. М. Г. Жулинського, П. І. Майданченка ; передм. М. Г. Жулинського]. – 650 с.
Т. 2: Повість. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи / [упоряд. М. Г. Жулинського, П. І. Майданченка]. – 925 с.